

**СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “ОБРАЗ УКРАЇНИ” В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
КАНАДСЬКИХ УКРАЇНОМОВНИХ ПОЕТІВ**

Статтю присвячено опису лексико-семантичного поля та його характеристики із поданням прикладів, пов'язаних із лексемами, що стосуються такого поняття, як “образ України”; проведено лексико-семантичний аналіз досліджуваних одиниць.

Ключові слова: семантичне поле, лексико-семантичне поле, мікрополе, мовна картина світу.

The article dedicated to the description of lexico semantic field and its characteristic with a presentation of examples, connected which concern to the concept “image of Ukraine”. Lexico-semantic analysis of investigated figures had carried out.

Key words: semantic field, lexico-semantic field, micro field, linguistic picture of the world.

Актуальність статті полягає у тому, що лексико-семантичне поле є одним із провідних понять у лінгвістиці, яке у наш час досліджується. Безліч робіт описують це поняття, проте семантичне поле “образ України” у творах канадських україномовних поетів потребує додаткового аналізу.

Метою статті є описати та схарактеризувати лексико-семантичне поле, а саме тих груп слів, які стосуються такого поняття, як “образ України”.

Завдання: обстежити поетичний збірник канадських україномовних поетів із метою виявлення лексем, що входять до лексико-семантичного поля “образ України”; провести лексико-семантичний аналіз досліджуваних одиниць.

Об'єктом дослідження є поетична мова українських поетів діаспори Канади.

Предметом нашого дослідження є мовні засоби, що входять до лексико-семантичного поля “образ України”.

Розвиток лінгвістичної науки супроводжується інтенсивним пошуком теоретичних основ дослідження лексико-семантичного рівня, встановлення його системно-структурних елементів, відношень між ними. Велика кількість одиниць, що представляють у лексичному складі української мови різноманітні сторони дійсності, зумовлює наявність різних за обсягом лексико-семантичних утворень, докладний та всебічний аналіз яких визначає одне із завдань сучасної мовознавчої науки.

Ідеї та принципи семантичного аналізу мови, які надалі були об'єднані під загальною назвою дослідження семантичного поля, виникали і складались поступово. Формулювання цих ідей та принципів ми знаходимо у працях вітчизняних – О.Потебні, М.Покровського, В.Ващенко, Л.Лисиченко, В.Русанівського, О.Тараненка, М.Кочергана, О.Бондарка, О.Огуя, С.Денисової, А.Шамоти, Л.Мацько, В.Тарасової та ін. – і зарубіжних мовознавців – Г.Іпсена, Й.Тріра, В.Порціга, Л.Вайсгербера, Р.Мейера, які є заосновниками теорії семантичного поля, а також Є.Куриловича, О.Смирницького, Ю.Апресяна, С.Бережана, В.Гака, В.Звегінцева, Г.Уфімцевої, Ю.Караулова, Д.Шмельова, Л.Васильєва, Й.Стерніна, Г.Щура, Л.Новикова, М.Нікітіна, О.Скворцова, А.Шаффа, В.Дорошевського, А.Вежицької, С.Шафікова та ін.

У сучасній лінгвістиці М.Нікітін лексико-семантичне поле характеризує як семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу [4, с.78].

Кінець ХХ ст. в українському мовознавстві позначений посиленою увагою науковців до поетичного мовлення письменників, творчість яких довгий час не була предметом вивчення як у літературознавстві, так і мовознавстві. Цей період характеризується поверненням із забуття поетес Марії Голод, Ліді Палій, Олександри Черненко, поетів і перекладачів Олега Зуєвського, Яра Славутича.

Одним із провідних у мові поезій цих митців виступає образ України, який передається найсуттєвішими рисами національномовної культури, що зберігаються переважно в лексиці.

В основі кожної мови лежить особлива модель, або картина світу. Як і будь-яка мовна картина світу, складається із лексико-семантичних полів. На сьогодні в семантиці представлено різні підходи до структури лексико-семантичного поля. Цьому питанню присвячені роботи А.Кузнєцова, М.Жгенті, Л.Васильєва, І.Багмут, Т.Еденхофер, Ю.Караулова.

У структурі лексико-семантичного поля лінгвісти виділяють такі частини:

1) ядро поля, що представлене родовою семою-компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми;

2) центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення;

3) периферія поля складається з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями утворюючи при цьому лексико-семантичну цілість мовної системи;

4) фрагменти поля є вертикальною ядерною і центрально-периферійною структурою, яка за своєю семантикою утворює окрему гіпер-гіпонімичну структуру різнотипного складу [8, с. 59].

Традиційно дослідження лексики в аспекті польової організації здійснюється у двох напрямках: 1) ономасіологічному (від поняття); 2) семасіологічному (від слова).

Ю. Караулов вважає, що домінантним є другий підхід. Визначає лексико-семантичне поле як групу слів однієї частини мови, що мають досить тісний смисловий зв'язок [3, с.57].

Ми у своєму дослідженні, на відміну від Ю.Караулова, спираємося на перший підхід ономасіологічний тобто від поняття.

Отже, лексико-семантичне поле складається з ядра, ядерної та периферійної зони.

Лексико-семантичне поле "образ України" є найбагатшим у мовній картині світу поетів.

Аналізоване поле складається з мікрополів. Серед них виділяємо мікрополя, що включають елементи, вказуючи на духовний зв'язок автора з рідним краєм (імена письменників, поетів, видатних діячів; імена історичних постатей за часів Київської Русі; імена історичних постатей, представників українського козацтва; імена стародавніх богів слов'ян; міфологічних героїв та небесних світил; назви військових звань та військовослужбовців; назви на позначення сільськогосподарської діяльності); елементи, що мають конкретно-просторові складові (назви міст України; історичні назви міст; лексика на позначення ландшафту України, регіонів та районів; назви культових будівель; назви споруд та будівель; водного простору; народних свят, звичаїв, обрядів; назви рослин, птахів та інших компонентів тощо).

У роботі зупинимося на аналізі мікрополя лексико-семантичного поля "образ України", що має конкретно-просторові складові. До ядра поля входить слово *простір*.

Група географічних назв уходить до центру поля (назви міст України: Київ, Чернігів, Львів, Жовті Води, Одеса Запоріжжя, Полтава, Херсон; історичні назви міст: Січеслав, Переяслав; лексика на позначення ландшафту України, регіонів та районів

уключає такі одиниці: Волинь, Галич, Херсонщина, Карпати, Савур-могила, Святогора, Придоння, Подол, Гора, Хрещатик, Хортиця, Великий Луг, Січ; назви культових будівель: Софії, Собору, Лаври, Храму Почаївського): Наприклад: “Могутній, древній *Київ*, вічно молодий в бурштинах сонця тоне злото-мідних!” [7, с.35]; “Від *Чернігова до Чернівців*, з-під *Лугані* за гордий *Львів*...” [6, с.103]; “Повите в зорі, місто *Запоріжжя* Переді мною стало – на виду” [6, с.32].

Проте частотними у поезіях є також давні історичні назви міст так, наприклад: “З-понад *Славути* по обидва боки *Піднявсь* увиш новітній *Січеслав*” [6, с.319].; “Це ним гордиться наша сторона: *Великий Луг* – як батько, *Січ* – як мати” [6, с.61].

Назви водного простору як складові аналізованого поля “образ України” також представлені дуже широко, це такі, як: *Дніпро, Славута, Славутич, Бористен, Яр-Бористен, Сиваш, Дунай, Інгулець Чорне море (Понт), Дін*. У аналізованих творах вони представлені так: “Вода несла нам відповідь *Дніпра* У шепотінні хвиль, що йшли в припливі” (Черненко,66); так Олександра Черненко показує в контексті *Дніпро* як вираження образу України; “*Чумацький Шлях* світився з вишини; Уповні місяць золотив *Славуту*” [6, с.360].; *Яр Славутич* використовує історичну назву річки “*І Бог, і Дніпро, і Сиваш, і Дінець* Волають валами: – Бездольний кінець!” [6, с.88]; “Україна – у гніві *Дніпра*, В бурунах *чорноморського гніву*” [6, с.416]. Отже лексема *Дніпро* як складова лексико-семантичного поля “образ України” представлена у контексті всіх вищезазначених поетів, проте більшість випадків застосування лексеми *Дніпро* трапляється у творах *Яра Славутича*.

Усі автори, мову поезій яких ми досліджуємо, на позначення “образу України” часто послуговуються назвами рослин, які є безпосередніми символами України, це: *верба, тополя, рута, смерека, черемша, калина, рокита, горобина, полин, очерет, спорши, комиш, чебрець, драголюб, любисток, волошки, жито, соняшники та інші*. У контексті це представлено так: “Сьогодні *тополі* я бачила вперше. Зелені привіти на вітрі несли” [7, с.72]. *О.Черненко* використовує лексему *тополя* як зображальний елемент пейзажу і як згадку про рідний край. “*Верби* помили русяві голови дощівкою” [5, с.15]. Поетеса тлумачить цей образ як окраса рідного краю. *О.Зуєвський* інтерпретує його як взаємозв’язок людини з природою, людини, для якої це дерево стало частиною тіла: “...Заплакана *верба* до неї клонить віти, А над чолом її шумлять *очерети*” [2, с.265]. Також репрезентують поети цю рослину, як щось рідне, далеке, дороге ще з дитинства. Серед аналізованих одиниць у мові творів виділяється *терен*. Із рослинами пов’язані такі відомі у народі поняття, як “терновий вінець” та “шлях, устелений тереном”. Так, наприклад: “Як дикий *терен*, ставши при дорозі, Збирав розгублену журбу мою” [6, с.11]. Окрім номінацій на позначення дерев, у своїх творах поети застосовують лексеми на позначення кущів. Наприклад, *калина*. Це символ один із найбільш поширених і семантично насичених. Не дивно, що практично всі митці використовують його, актуалізуючи традиційне значення: “А вона, що *калиною* стала, Багряніє в її ягідках” [7, с.26]. Лексема *полин* традиційно інтерпретується письменниками як така, що пов’язана перш за все з українським простором. *О.Черненко* застосовує назву *полин* у такому значенні: “І хоч давила груди *полину* гіркота, І згарища будов чорніли на степах” [7, с.148]. З-поміж аналізованих одиниць особливого статусу набуває *волошка*. Дана видова назва інтерпретується на рівні смислового інваріанта краси рідної землі: “Там, де *волошки* схилили сонні Сині корони” [2, с.83]; “І дивиться бані небесної нива *Волошок* очима в злотисте русло” [7, с.41].

У групі назв рослин спостерігаємо традиційно уживані символи, хоча поети вводять у контекст й назви інших рослин, як складові лексико-семантичного поля “образ України” проте характерних для їх малої України, де вони народилися чи жили, так наприклад: “І гомоніла дзвінкомовна тиша...у ритм ходи вростала ніжність *вишня*” [7, с.38]; “Горить вогонь, присвічує гребцям, а рідний берег пахне *чебрецем*” [1, с.76]; “Моє серце в херсонських степах, у притаєних скитських могилах, Я в душі *чебрецями* пропах,

Випасаючи коней по схилах” [6, с.20]; “За кукурудзою, де пару спокій, Де *проса й гречки* запашні клини, Під сонцем спіють *темні тумани й монастирі*, важкі, зеленоокі” [6, с.25].

Одним із засобів вираження “образу України” у творах поетів є назви *птахів*. Сюди належать лексеми: *сич, зозуля, соловей, лелека, шуліка, деркач, черногуз, вірлюк*.

Автори ці назви репрезентують так: “Чекання сповнена, урвалась ніч. Немов підстрелений, кувавкнув *сич*” [6, с.65]; “Я, наче всі роки минулі В одному кошику несучу, І не перестають *зозулі* Кувати їм життя красу” [7, с.142]; “Сад *соловейком* розсипує трелів намісто” [7, с.28]; “...цвітуть сади розспіваними *солов'ями*” [1, с.100]; “Так *соловей* розлунює пісні В початку літа й мовкне в досягання” [2, с.321]; “...немов *лелек* до гнізд своїх єдиних скликає нас розспівана твоя весна” [7, с.35].

Загалом же, після створення вибірки лексики, можна говорити про розповсюдженість у творах груп, семантичне поле яких пов'язане із поняттям “образ України”, або ж повністю підпорядковане такому значенню.

Розглянувши лексико-семантичне поле “образ України” у мовній картині світу поетів, представників української діаспори Канади, ми можемо стверджувати, що він є провідним і найбагатшим у мові творів, який передається найсуттєвішими рисами національномовної культури, що зберігаються переважно в лексиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голод Марія. Стрімка моя вулиця. Поезії. – Торонто: Об'єднання українських письменників “Слово”, 1988. – 144с.
2. Зуєвський Олег. Вибране. Поезії. Переклади. – К.: Вид-во художньої літератури “Дніпро”, 1992. – 364 с.
3. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля// Филологические науки. – 1972. – № 1 – С.57-68.
4. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высш. шк., 1988. – 168 с.
5. Палій Ліда. Дивовижні птиці. – Торонто: Об'єднання українських письменників “Слово”, 1989. – 39 с.
6. Славутич Яр. Твори. – Т.1: Поезії. – К.: Дніпро, 1994. – 670 с.
7. Черненко Олександра. В дорозі до другого берега. Поезії. – Едмонтон, 1992. – 176 с.
8. Эденхофер Т.В. Принципы эргологической этимологии и теория поля Й.Трира: дис. на соиск. уч. ст. канд. филолог. наук: 10.02.19 – Москва, 2005. – 205 с.